

УДК 793.3:37

**І. П. Коган**

Сумський державний педагогічний  
університет імені А. С. Макаренка

## **МЕТРОРИТМІЧНА ОСНОВА КЛАСИЧНОГО ЕКЗЕРСISУ ТА МУЗИЧНОГО СУПРОВОДУ: ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОВПЛИВУ**

*У статті на основі узагальнення наукової думки висвітлюється взаємовплив метроритму, що виступає основним структуроутворювальним компонентом танцювальних рухів і класичного екзерсису. Підкреслюється, що важливою умовою і провідним фактором успішності цього процесу на різних етапах є засвоєння студентами техніки виконання вправ, комбінацій або етюдів у тріаді ритму, музики й тіла. Для осмислення координуючих властивостей музичних і хореографічних взаємозв'язків проаналізовано використання ритмоформул, як ритмічних еквівалентів, які охоплюють інтонаційно-артикуляційно-ритмічні складові. Наголошується, що аналіз означеної проблеми слід розглядати у вимірі сучасних підходів, які дозволяють прозирнути в глибинну сутність досліджуваного феномену.*

**Ключові слова:** метроритм, екзерсис, ритмоформула, темп, класичний танець, хореографічна комбінація, музичний супровід.

**Постановка проблеми.** Актуальність теми дослідження зумовлена інтенсивністю змін і перетворень сучасної дійсності, що висуває перед педагогікою завдання формування інтелектуально, духовно та фізично розвиненої особистості, яка володіє набором необхідних фахових знань, умінь і навичок та активно використовує їх у професійній діяльності. Сучасні виші покликані вирішувати складні задачі, пов'язані з підвищенням вимог до підготовки хореографа-педагога з високим рівнем майстерності в педагогічній і виконавській практиці. Втілення нових векторів освіченості потребує конструктивного пошуку новітніх чи вдосконалених концепцій, принципів, підходів реформування, зокрема й у мистецькій сфері. Тому проблема метроритмічного розвитку студентів у процесі оволодіння професійною хореографічною майстерністю в нових соціокультурних реаліях є актуальною.

Класичний танець є провідною дисципліною кафедр хореографії в педагогічних закладах. Оскільки одним з основних завдань підготовки майбутніх учителів хореографії є формування фахових навичок, освоєння

техніки танцювальних рухів, розвиток координації, виразності, артистизму, в навчальному процесі важлива роль відводиться класичному екзерсису як системі базових вправ. Вони розвивають фізичні можливості студентів-хореографів, необхідних для виконання рухів практично будь-якої танцювальної техніки: виворотність, еластичність і силу м'язів ніг та спини, точну постановку корпусу, рук і голови, врівноваженість, координацію.

**Аналіз актуальних досліджень.** Дослідження музичного ритму знайшло відображення в роботах видатних психологів (Б. Теплов, Б. Ананьєв, С. Рубінштейн, В. Петрушин, Є. Назайкінський), музикознавців (Ф. Колеса, П. Сокальський, К. Квітка, М. Гауптман), науковців-теоретиків (Б. Асаф'єв, Л. Мазель, В. Цуккерман, Ю. Тюлін, А. Островський, Н. Гарбузов, В. Косяк, Т. Кравцов, Г. Ріман, Е. Курт, В. Холопова, К. Штокгаузен), педагогів-музикантів (Л. Баренбойм, К. Пігров, О. Пчелинцев, Г. Ципін, В. Варакута), творців оригінальних систем музичного виховання (Е. Жак-Далькроз, К. Орф).

Сучасна хореографічна педагогіка базується на фахових розробках видатних хореографів і педагогів-практиків Н. Базарової, А. Ваганової, Є. Валукіна, С. Головкиної, Ю. Громова, Р. Захарова, В. Костровицької, В. Мей, А. Мессерера, Т. Нарської, П. Пестова, А. Писарева, О. Пушкіна, Н. Серебреннікова, Н. Тарасова, Л. Ярмолевич, які сформуvalи комплекс практично-орієнтованих уявлень про хореографічну освіту в її педагогічних формах і методах.

Проте, проблема взаємозв'язку та взаємовпливу метроритмічної основи музичного супроводу та класичного екзерсису є малодослідженою у вітчизняній педагогічній науці. Тому актуальність проблеми, її недостатня аргументованість, потреба в практичних рекомендаціях зумовили вибір теми статті.

**Мета статті** – обґрунтувати взаємозв'язок і взаємовплив метроритмічної основи класичного екзерсису та музичного супроводу. Мету конкретизовано в таких завданнях:

- розкрити метроритмічний зв'язок музики й руху в контексті опанування класичного екзерсису;
- виявити й осмислити природу пластичного та музичного метроритму в їх взаємодії;
- окреслити значення ритмоформул під час засвоєння техніки виконання хореографічних комбінацій.

**Виклад основного матеріалу.** Система тренувальних хореографічних вправ формувалась і удосконалювалася протягом досить

тривалого часу. Створювались і руйнувались традиції заради того, щоб поступово з'явилися класичні форми, які відтворювали плавну красу рухів. Значну увагу проблемам методики викладання класичного танцю приділяли як вітчизняні, так і зарубіжні фахівці. Визначальним дослідженням у цій галузі є книга А. Я. Ваганової «Основи класичного танцю», яка була видана в 1934 р. Її знає й цінує весь хореографічний світ. У цьому фундаментальному творі А. Ваганова узагальнила та примножила багатовіковий досвід викладання основ класичного танцю.

Екзерсис (від англ. exercise – вправа) – це витончена, уніфікована система хореографічних вправ і комбінацій для вдосконалення техніки танцю відповідно до музичного супроводу. Екзерсис розвиває високий рівень координації рухів, всіляко відшліфовуючи в практичній діяльності такі складові, як темп, ритм, розмір, напрям, кількість повторень, характер і м'язові зусилля. Лише правильно сформована на основі класичного тренажу врівноваженість надасть хореографам будь-якого танцювального жанру широких можливостей для виконання складних пластичних і танцювальних па. Вправи класичного екзерсису незмінно послідовні, виразні, кожна з них реалізує певне завдання й навантаження.

Екзерсис біля палки – це щоденні постійні вправи (від простих – до складних), які утворюють комплекс рухів, що виконуються в такій послідовності: *plie, bat. tendu, bat. tendu jete, ronde de jambe par terre, bat. fondu, bat. frappe, bat. double frappe, ronde de jambe en l'aire, petites bat., bat. developpe, grande bat. jete*. Екзерсис на середині залу включає аналогічний порядок вправ, що й біля палки, але, як правило, вони більш технічні, компактні та лаконічні. Базові елементи були розроблені для відображення виразності й довершеності класичного танцю. Основним матеріалом хореографічних завдань, зокрема класичного екзерсису, є такі структури, композиційні блоки варійованих елементів, які називають комбінаціями, а також етюдами чи композиціями. Постійний і цілеспрямований тренінг психофізичного апарату танцівника, виховання культури рухів і вдосконалення пластичності тіла здійснюється засобами музично-хореографічного мистецтва.

Визначимо сутність ритму та метру в музичній і хореографічній діяльності. У найширшому розумінні *ритм* – це часова організація будь-яких перцептивних процесів, один із трьох (поряд із мелодією та гармонією) основних елементів музики, який розподіляє відносно часового виміру (за висловом П. І. Чайковського) мелодійне й гармонічне поєднання, а в більш вузькому послідовність і групування тривалостей звуків, не пов'язаних з їх звуковисотним положення. Він взаємодіє з

іншими елементами музичної мови і, значною мірою, впливає на формування таких композиційних особливостей, як квадратність, періодичність, мотивна й гармонічна рівномірність. [3, 47]. Ритм визначається як пульс «зародження», виконує функцію «внутрішнього рушія» музики та характеризується майстерністю виконавця розпоряджатися звуком у часі. У хореографії, як і в музиці, існує теж певна тривалість виконання того чи іншого елемента: вісімка, чверть, половина, на них і припадає основний акцентований елемент руху. Чітка рівномірність зустрічається як у виконанні окремого ходу, так і в комбінації. Саме зміна тривалості окремих складових елементів руху, їх акцентування й утворюють своєрідний хореографічний ритм.

Музичний *метр*, що визначає періодичну пульсацію сильних долей, є основним сполучним чинником і систематизує хореографічний матеріал. За умови синхронного сприймання з музикою він досить часто створює враження впорядкованості. Відповідно до протяжності чверток і їх чергування, хореографічний метр переважно підкреслює не якісні, а кількісні показники, вказуючи на порядок виконання рухів. Саме він організовує часові ритмічні межі, які спираються на рівномірне чергування сильних і слабких долей. Через це опорні музичні долі, що підкреслюють наголоси музичного метра, виступають своєрідними маркерами-чвертками направленості хореографічного часу. Отже, й алгоритм хореографічного метра, який вказує на відповідність тривалостей, заповнених танцювальними рухами, репрезентує часову організацію матеріалу. І як слушно стверджує Г. Безугла: «Без музичного метра, який утворює систему пульсації, часова організація танцю сама по собі є лише попередньою пластично-часовою конструкцією» [2, 38].

Чітко окреслені можливості хореографічного метра залежать від виразності простих метрів: двохдольного та трьохдольного. Двохдольність включає просту метричну формулу, яка завдяки попарності й урівноваженості сильної та слабкої долей, створює враження стійкості, розміреності. Трьохдольність поєднує одну наголошену (як правило, першу) та дві наступні безакцентні долі, сприймається менш завершеною і більш цілеспрямованою та характеризується плавністю, довершеністю виконуваних рухів.

Взаємовплив і взаємозв'язок музичного й хореографічного метра можуть бути досить складними. Залежно від темпу та метричного розміру пульсація умовних хореографічних чверток може відповідати музичній пульсації різної тривалості. На практиці хореографічна «чверть» інколи дорівнює музичній, але нерідко в півтора-два рази довша за неї. Певний танцювальний рух можна уявити в будь-якому темпі – важливим тут

постає лише спосіб виконання відносно сильної долі такту (через такт чи «на раз»). Акценти в музичному супроводі екзерсису часто трапляються не на звичній опорній першій долі, а на тих, які необхідно підкреслити для зручності виконання руху, наприклад, якщо кидок ноги слід робити на рахунок «і», а опустити ногу на рахунок «раз». Будь-який затакт, окрім того, що визначає темп вправи, надає музичному фрагменту чіткості, активності, наголошуючи слабку долю. Він може застосовуватись у будь-яких комбінаціях для полегшення виконання початкового руху.

Метр існує завдяки ритмічному впорядкуванню часу, а ритм узгоджується завдяки закономірностям метра. Разом зі зміною загального ритму, змінюються і динаміка, і характер лексики та композиційних побудов. Виразні можливості постійної метроритмічної будови відрізняються деякою інерційністю, рівномірністю руху, чіткою часовою впорядкованістю.

Метроритм поєднує в комбінаціях різні темпи виконання руху; сприяє розвитку м'язової координації, оскільки активна робота м'язів базується на постійній зміні темпів. У музичному супроводі уроку він визначається частотою збігу музичної ритмічної пульсації з певними моментами виконання елементів класичного екзерсису. Таким чином, у взаємозв'язку музики й танцю часто підкреслюється пропорційність темпів: швидкості танцювального руху може відповідати відносно довша музична тимчасова одиниця – декілька часток або цілий такт [2, 43]. На початковому етапі дрібні тривалості можуть виконуватися в 2 рази довше, а в процесі засвоєння рухів темп прискорюється. Так, для вправ *battements tendus*, *battements tendus jetes*, *battements frappes*, *petties battements* доцільним є розмір 2/4, а *plie*, *rond de jamb par terre*, *battements fondues*, *rond de jambe en l'aire* виконуються в розмірі 3/4, тобто один рух на один такт. Безпосередньо вибір темпу коригується як фізичними можливостями танцівників, так і виразним змістом пластичної комбінації класичного екзерсису. У цьому взаємозв'язку необхідно відзначити важливість такого професійного вміння концертмейстера, як спроможність пам'ятати про конкретні темпові характеристики окремих ходів або комбінацій рухів, їх ідентичне співвідношення з музикою.

Усвідомлення поняття метроритму музикознавцями, науковцями, педагогами спонукає до його поглибленого розгляду з погляду теоретичного осмислення в сучасній різноманітній хореографічній діяльності. Передусім, це домінуючий принцип метроритму, використання характерних ритмічних моделей і структур, зокрема ритмоформул.

Музика будь-якого танцювального жанру має характерну ритмоформулу. [8, 212]. Для хореографії ритмоформула – це ритмічний

елемент танцю, який утворює фігуру основного па. У музиці вона вирізняється сталим елементом ритмічного малюнка переважно в обсязі мотиву. Координація, взаємодія та взаємовплив елементів музичного й хореографічного діалогу здійснюється методом ритмічної асиміляції. Тому будь-якому руху класичної комбінації екзерсису може бути підібраний його ритмічний замітник, тобто його ритмоформула. Таким чином, буде встановлена певна міра еквівалентності музичного й хореографічного циклів. Можна виділити такі види: прості ритмоформули (які підлягають законам пульсації чвертями); ритмоформули, що допускають дрібніші, ніж чверть, дроблення ритмічних одиниць; синкоповані та пунктирні; перемінні. Необхідно зазначити, що в більшості випадків ідеться про рух ніг, оскільки саме він є визначальним для характеристики артикуляцій рухів (рухи рук майже завжди бувають плавними – або випереджають, або спізнюються).

У ході практичних занять класичний екзерсис організовує ритмічну взаємодію музики й рухів у поєднанні стійких сполучень тривалостей і акцентів-ритмоформул. Як зазначає Г. Безугла, «Ритмічне варіювання, засноване на різноманітності акцентних і тривалих співвідношень руху й музики на уроці танцю є важливим компонентом навчального хореографічного матеріалу. Різноманіття ритму навчальних комбінацій виховує ритмічне відчуття та координацію рухів вихованців, сприяє глибшому усвідомленню ними виразної ролі пластичного й музичного ритму в їх взаємодії» [1, 31].

Чітка ритмічна визначеність, повторюваність певної характерної ритмічної формули є суттєвою особливістю танцю та його музичного супроводу. При цьому ритм не тільки впорядковує танцювальні рухи, але й має значну емоційну силу впливу, відіграє важливу роль у створенні художнього образу. Подібний метод досить різнобічно застосовувався й застосовується в практичній хореографічній діяльності.

Про засади використання музичного матеріалу на уроці класичного танцю Л. Ярмолевич зазначає: «Музичне оформлення уроку класичного тренажу повинне організувати всі рухи в часі, в умовах певного темпу й ритму. Переважно воно має самою музикою виявити особливості танцювального руху: його малюнок, характер, динаміку, фразування тощо, тобто все те, що надалі стане засобом передачі образного й емоційного змісту танцю» [9, 9]. Основна задача та майстерність хореографа полягає в тому, щоб зосереджено дослухатись до музичних і метроритмічних інтонацій у запропонованій концертмейстером темі, намагаючись технічно досконало втілити їх у пластику тіла танцівника.

**Висновки.** Таким чином, рух є основним засобом розвитку відчуття метроритму, природної музикальності, уяви, прагнення до самовираження, емоційного відгуку на музику. Мова танцювальної комбінації класичного екзерсису, її виразність і довершеність нерозривно пов'язана з характером музики, з її ритмічною стороною. Тому метроритмічний взаємозв'язок музики й руху проявляється на різних рівнях пульсації музичного метра на внутрішньо тактовому рівні (ритмічна синхронність), на рівні тактів – як відповідність тимчасовим часткам хореографічного метра, на рівні взаємодії динамічних моментів руху, композиційних і структурних особливостей комбінації з музичною метрикою вищого порядку. Хореограф спроможний розвивати метроритмічну сторону музичного твору у створеному ним хореографічному тексті за умови його відповідності характеру музичного супроводу.

Метроритм, як комплексна характеристика, об'єднує всі складові техніки виконання танцювальних рухів. Він є не лише основним спільним елементом, який упорядковує музично-хореографічні взаємозв'язки, але й утворює каркас майбутнього танцювального твору. Різноманітність ритмоформул навчальних комбінацій класичного екзерсису розвиває почуття ритму та координацію рухів, сприяє більш глибокому усвідомленню функції пластичного й музичного метроритму в їх взаємодії. Без метроритмічного відчуття не може бути синхронності музики й танцю, їх єдності. Процес освоєння метроритму дозволить майбутньому фахівцеві оволодіти музично-танцювальною виразністю, а досконале за своєю художньо-пластичною формою виконання елементів екзерсису стане основою досягнення високого рівня професіоналізму. Наступною темою дослідження буде взаємозв'язок музичного супроводу та хореографічної лексики в класичному танці.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Безуглая Г. А. Концертмейстер балета: Музыкальное сопровождение урока классического танца. Работа с репертуаром / Г. А. Безуглая. – СПб., 2005. – 218 с.
2. Безуглая Г. А. Анализ танцевальной и балетной музыки : учеб. пособ. / Г. А. Безуглая. – СПб. : Изд-во Политехн. ун-та, 2009. – 177 с.
3. Друскин М. С. Очерки истории танцевальной музыки / М. С. Друскин. – М. : Искусство, 2005. – 156 с.

4. Костровицкая В. С. Классический танец: слитные движения, руки / В. С. Костровицкая. – СПб. ; М. ; Краснодар : Лань : Планета музыки, 2009. – 122 с.

5. Костровицкая В. С. Школа классического танца / В. С. Костровицкая, А. А. Писарев. – М. : Искусство, 1986. – 264 с.

6. Косяк В. А. Універсум ритму : навч. посібник./ В. А. Косяк. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 138 с.

7. Уральская В. И. Рождение танца / В. И. Уральская. – М. : 1982. – 144 с.

8. Холопова В. Н. Формы музыкальных произведений : учеб. пособ. / В. Н. Холопова. – СПб. : Лань, 2001. – 496 с.

9. Ярмолович Л. И. Классический танец : метод. пособие / Л. И. Ярмолович. – Л. : Музыка, 1986. – 86 с.

### РЕЗЮМЕ

**Коган И. П.** Метроритмическая основа классического экзерсиса и музыкального сопровождения: проблема взаимовлияния.

*В статье на основе анализа научных источников рассматривается взаимовлияние метроритма, который выступает основным структурообразующим компонентом танцевальных движений, объединяющих кинематические составляющие моторики человека в многообразии его проявлений и классического экзерсиса. Подчеркивается, что важным условием и ведущим фактором успешности этого процесса на разных этапах является усвоение студентами мастерства выполнения упражнений, комбинаций или этюдов в триаде ритма, музыки и тела. Изучение танцевальной техники классического экзерсиса формирует основы выразительности движения, создает надежный фундамент, позволяющий танцору гармонично развивать свой двигательный аппарат, совершенствуя пластико-художественные возможности организма. Процесс усвоения метроритма позволит будущему исполнителю овладеть музыкально-танцевальной выразительностью, а безупречное по своей художественно-пластической форме исполнение элементов экзерсиса станет основой достижения высокого уровня профессионализма. Для осмысления координирующих свойств музыкальных и хореографических взаимосвязей проанализировано использование ритмических эквивалентов, то есть ритмоформул, которые охватывают интонационно-артикуляционно-ритмические компоненты. Отмечается, что анализ данной проблемы следует осуществлять в свете современных подходов, которые позволяют проникнуть в глубинную суть исследуемого феномена. При последовательно-углубленной структуре занятий теоретические*



знания приобретаются в процессе практической работы над формированием навыков, создавая фундамент умственной деятельности студентов, сущность которой может быть усвоена как непосредственно в хореографическом классе, так и в самостоятельной работе с учетом разных уровней танцевальной подготовки и быстроты восприятия.

**Ключевые слова:** метроритм, экзерсис, ритмоформула, темп, классический танец, хореографическая комбинация, музыкальное сопровождение.

## SUMMARY

**Kogan I.** The metrorhythmic basis of classical exercise and musical accompaniment: the problem of interaction.

*In the article on the basis of analysis of scientific sources the mutual influence between the metrorhythm in classical exercise is investigated. It combines the kinematic components of human motor skills in a variety of its manifestations, which is the main structure of the image component of dance movements. It is emphasized that an important condition and a leading factor in the success of this process is at different stages of assimilation of students skill exercises, or combinations of studies in the triad of rhythm, music and body. The mastering of technique dancing of classic exercise forms the basis of expressiveness of movement, creates a solid foundation, subject to the direction of the improving of the plastic art of the organism. The process of mastering of metrorhythm will allow the future executor master music and dance expression, and perfect in their art-form plastic design of exercise will be the basis of achieving a high level of professionalism. To comprehend the coordinating properties of musical and choreographic relationships using rhythmic equivalents, rhythmic formulas that cover intonation and articulation and rhythmic components are analyzed in the article.*

*It is noted that it is necessary to carry out consideration of this problem in the context of modern scientific approaches which allow reaching to deep essence and multilateral nature of the investigational phenomenon. When a series-depth theoretical knowledge of the structure of training acquired in the course of practical work on the formation of skills, creating a foundation of mental activity of students, the essence of which can be assimilated directly into choreography class and in independent work, taking into account different levels of dance training and quickness of perception.*

**Key words:** metrorhythm, exercise, rhythmoformula, tempo, classical dance, choreographic combination, musical accompaniment.